

**გაბრიელ ქიქოძე აზროვნების ფორმებისა და კანტის
აპრიორიზმის შესახებ**

მოკლე შინაარსი

სტატიაში განხილულია სულისა და მატერიის ურთიერთმიმართების საკითხი, გნოსეოლოგიური მოსაზრებანი, ლოგიკის საკითხები, რომლებიც ყოველთვის აქტიურ და საკამათო პრობლემებს წარმოადგენდნენ. გამონაკლისს არ წარმოადგენს ამ პრობლემებზე გაბრიელ ქიქოძეს მოსაზრებანი. ლოგიკის საკითხები ქიქოძის მოძღვრებაში მჭიდროდ არის შექმცნების თეორიის საკითხთან კავშირში, ლოგიკური პრობლემები გადაჭრილია ზოგად გნოსეოლოგიური პრინციპების საფუძველზე.

განსხვავებით ტრადიციული ლოგიკისგან, აზროვნების ფორმების ანალიზს გ. ქიქოძე იწყებს აზროვნების ისეთი ფორმით როგორცაა მსჯელობა, შემდეგ დასკვნა, ბოლოს კი ცნება. ამით იგი მიუთითებს იმ გარემოებაზე, რომ ცნებით კი არ იწყება შექმცნების აბსტრაქტული საფეხური, არამედ მთავრდება შექმცნების გარკვეული ეტაპი. კრიტიკულია მეცნიერის დამოკიდებულება კანტის აპრიორიზმის მიმართ, იგი უკუაგდებს კანტის აპრიორულ თეორიას, რომლის მიხედვითაც თითქოს ცნობიერებაში იმთავითვე მოცემულია გარკვეული, ცდისაგან დამოუკიდებელი ცოდნა. აკრიტიკებს რა კანტის თეორიას ანალიზური და სინთეზური მსჯელობების შესახებ, წერს, რომ „ყოველგვარ მსჯელობაში მსჯელობის სუბიექტს მიეწერება მხოლოდ ის, რაც უკვე მოცემულია ჩვენს წარმოდგენაში ამ სუბიექტზე და რის აღმოჩენაც ხდება ამ წარმოდგენის ანალიზის შედეგად. ასეთ მსჯელობათა გვერდით კანტი იგონებს, გაბრიელ ქიქოძის აზრით რაღაც სხვა სინთეზურ მსჯელობებს, რომლებიც ანალიზური მსჯელობებიდან განსხვავდებიან იმით, რომ ასეთ მსჯელობებში პრედიკატი გაუცხოებულია სუბიექტთან მიმართებაში, მიუხედავად იმისა, რომ კავშირშია მასთან, სინთეზური მსჯელობების ეს კანტისეული განსაზღვრება თავისთავში აშკარა წინააღმდეგობრივია. გ. ქიქოძის აზრით არსებობენ ისეთი მსჯელობები, რომლებშიც პრედიკატი გაუცხოებულია სუბიექტის მიმართ და ასეთი მსჯელობები უარყოფიტი მსჯელობებია, დადებით მსჯელობებში კი მსგავსი რამ შეუძლებელია.

GABRIEL QIQODZE ABOUT FORMING THOUGHTS
AND KANTS APRIORISM

Abstract

The article represents briefly and in general outline the logical views of Bishop Gabriel (Kikodze). He quite distinctly divided cognition into two degrees: spontaneous perception and mediocre – logical conclusion. In the same time he did not contrast one degree to another in the process of cognition.

As a result, the logical cognition of Bishop Gabriel (Kikodze) ranks aside from the narrow empiricism and the vapid rationalism.

საკვანძო სიტყვები: ემპირიზმი, აპრიორიზმი, შემეცნების თეორია, ონტოლოგია, გნოსეოლოგია.

Key words: Empiricism, Theory of knowledge, Ontology, Establishes.

შესავალი. ქართული ფილოსოფიური და ფსიქოლოგიური აზრის განვითარებაში უდიდესი წვლილი შეიტანა იმერეთის ეპისკოპოსმა გაბრიელ ქიქოძემ. მეცნიერულ ლიტერატურაში ცნობილია, როგორც ზნეობრივად ამაღლებული პიროვნება, დიდი საზოგადო მოღვაწე, ღრმად მოაზროვნე სწავლული პედაგოგი, ფსიქოლოგი და ფილოსოფოსი. გაბრიელ ქიქოძის მიერ წიგნში „ცდისეული ფსიქოლოგიის საფუძვლები“ ჩამოყალიბებულ მსოფლმხედვრობრივ მოსაზრებებს დიდი შეფასება მოჰყვა მეცნიერულ წრეებში. კარგად იყო ცნობილი მისი მაღალზნეობრივი პათოსით გამსჭვალული საეკლესიო ქადაგებანი როგორც ქვეყნის შიგნით, ასევე საზღვარგარეთ. იაკობ გოგებაშვილი გაბრიელ ქიქოძის შესახებ ამბობს, რომ „გ. ქიქოძის გულში დვიოდა, ენთო ძლიერი შეურყეველი სარწმუნოება, გონებაში კი საფუძვლიანი და მრავალმხრივი განათლება და ორივე – სარწმუნოება და მეცნიერება ჰარმონიულად იყვნენ შეთავსებულნი, შეზრდილნი, შეთანხმებულნი და შეადგენდნენ ერთ რთულს, მომხიბლავ სასულიერო ძალას ინტელექტისა“ (გოგებაშვილი, 1954). „მე არ ვიცი – აღნიშნავდა გ. ქიქოძის მიმართ დიდი ილია – იმისთანა სხვა კაცი, საერო თუ სამღვდელო – რომლის გულშიაც მომეტებული მშვიდობის ყოფნით, მომეტებულის და ძმობით ერთად დაბინავებულიყოს სამოქმედოდ მეცნიერება და სარწმუნოება“ (ჭავჭავაძე, 1903). ილიას მსგავსად ი. გოგებაშვილი ხაზს უსვამს იმ გარემოებას,

რომ გ.ქიქოძე მთელი თავისი მოღვაწეობის მანძილზე შეუნელებელ ყურადღებას იჩენდა მეცნიერებისადმი და განუხრელად ცდილობდა მეცნიერული მიღწევებით ჭეშმარიტი მართლმადიდებლური რწმენის განმტკიცებას. ილიასა და იაკობის აქ მოტანილ მოსახრებებში ყურადღებას იპყრობს ის გარემოებაც, რომ ისინი ხაზს უსვამდნენ აზრისა და რწმენის, მეცნიერებისა და რელიგიის ჰარმონიულად განვითარების შესაძლებლობას.

კვლევის მეთოდები. კვლევის მეთოდად გამოყენებულია ზოგადფილოსოფიური და მეცნიერული მეთოდი, რის საფუძველზეც ანალიზი უკეთდება გაბრიელ ქიქოძის შრომას „ცდი-სეული ფსიქოლოგიის საფუძველები“.

მსჯელობა. ლოგიკის საკითხები თავისი არსით განეკუთვნება შემეცნების თეორიის საკითხთა რიგს, ამიტომ ტრადიციულად ამ საკითხებს ერთმანეთთან ურთიერთ მჭიდრო კავშირში განიხილავენ. გ. ქიქოძე ამ ტრადიციის ერთგულ გამგრძელებლად გვევლინება, რაც იმის საფუძველს იძლევა, რომ მასთან ლოგიკისა და შემეცნების თეორიის საკითხები ურთიერთ მტკიცე კონტაქტში განვიხილოთ და გავაანალიზოთ.

საერთოდ, ცნობილია, რომ შემეცნების პროცესი მეტად რთული და მრავალწახნაგოვანია, მის ძირითად სტრუქტურას შეადგენენ ისეთი პრობლემები, როგორცაა შემეცნების ობიექტის, შემეცნების სუბიექტის და შემეცნების საშუალებებისა და ხერხების პრობლემა.

ზოგადად შემეცნების თეორია ეხება შემეცნების სტრუქტურას მის მთლიანობაში. რაც შეეხება ლოგიკას, იგი განიხილავს შემეცნების სტრუქტურის ისეთ ნაწილს, როგორცაა შემეცნების საშუალება, შემეცნების მეთოდები და ხერხები.

იმდენად რამდენადაც ლოგიკური პრობლემების გადაჭრის ხასიათი განპირობებულია ზოგად გნოსიოლოგიური პრობლემების გადაჭრის ხასიათით, აუცილებელია ზოგად გნოსიოლოგიური პრინციპების საფუძველზე ლოგიკურ პრობლემათა გადაჭრა.

ფილოსოფიის ისტორიაში ადგილი აქვს ზოგადად გნოსიოლოგიური და ლოგიკური პრობლემების სხვადასხვაგვარ გადაწყვეტას. ეს კი დამოკიდებულია იმაზე, როგორაა გადაწყვეტილი ფილოსოფიურ სისტემაში ონტოლოგიური პრობლემები ანუ როგორია ეს გადაწყვეტა, ემპირიული თუ რაციონალური. ამრიგად, ამა თუ იმ მოღვაწის კონკრეტული ლოგიკური მოსახრებების ანალიზი უნდა ემყარებოდეს მის ონტოლოგიურ და

ზოგად გნოსეოლოგიურ პრინციპებს, რადგანაც პირველები, ანუ ონტოლოგიური პრინციპები, განსაზღვრავენ ზოგად-გნოსეოლოგიურ ანუ შემეცნების თეორიის მიმართულებას, ხოლო ამ უკანასკნელზე კონკრეტულად დამოკიდებულია ამა თუ იმ მოაზროვნის შეხედულებანი ლოგიკის საკითხებზე. ასე მაგალითად, არისტოტელეს ლოგიკა განპირობებულია მისი შემეცნების თეორიით, ხოლო ეს უკანასკნელი განსაძღვრულია საერთოდ მისი ფილოსოფიის მოძღვრებით, ონტოლოგიით. ვაჟამებთ რა ზემოთ ნათქვამს, ვასკვნით, რომ ყოველ ფილოსოფიურ მოძღვრებას შეადგენენ მისი ისეთი ძირითადი ნაწილები, როგორცაა ონტოლოგია ანუ მოძღვრება სინამდვილის არსის შესახებ, გნოსეოლოგია ანუ შემეცნების თეორია, ლოგიკა ანუ მოძღვრება შემეცნების, აზროვნების, ფორმებსა და კანონებზე.

მოცემულ დასკვნაზე დაყრდნობით ჩვენ შრომაში ლოგიკურ საკითხებზე გაბრიელ ქიქოძის მოსაზრებათა ანალიზს ვახდენთ, მის მიერ ზოგად ფილოსოფიურ, ონტოლოგიურ და გნოსეოლოგიურ პრობლემათა გადაწყვეტის შუქზე.

როგორც ცნობილია, სამყაროს არსის ობიექტურ იდეალისტური გაგებიდან გამომდინარეობს შემეცნების კერძოდ ლოგიკური შემეცნების თავისებური სახე. ასე მაგალითად იდეალიზმის მიხედვით სამყაროს არსი მის იდეალურობაში, ანუ სულიერებაშია. შესაბამისად შემეცნების მთლიანი სტრუქტურა განპირობებული და განსაზღვრულია შემეცნების სუბიექტით აბსოლიტური იდეით, მსოფლიო გონებით, ასეთი გაგების მიხედვით ცნობიერების უნარები განაპირობებენ შემეცნების საწყის მის ობიექტს შემეცნების საშუალებებს აზროვნების ლოგიკურ ფორმებს, ცნებებს, მსჯელობებს დასკვნებს.

ასეთი გაგებით ფაქტიურად იხსნება შემეცნების სუბიექტის გარეშე, შემეცნების საგნის მისი ობიექტის არსებობის პრობლემა. შესაბამისად შემეცნების ლოგიკური ფორმები ცნება, მსჯელობა, დასკვნა, არ წარმოადგენენ შემეცნებელი სუბიექტის გარეთ არსებული რაიმე საგნის შემეცნების საშუალებას.

თითქმის იგივე, მხოლოდ საპირისპირო მხრიდან მიიღება ონტოლოგიური პრობლემის ვულგარულმატერიალისტური გადაწყვეტის საფუძველზე, სადაც იდეალური, სულიერი საწყისი ფაქტიურად დაყვანილია მატერიალურზე, ფიზიკურზე, გრძობებში მისაწვდომ საგანზე. საკითხისადმი ასეთი მიდგომა შედეგად იწვევს შემეცნების ობიექტის როლის გაზვიადებას,

შემეცნების პროცესში შემეცნების სუბიექტის აქტიური როლის დაკინებასა და უგულებელყოფას. ჩვენი აზრით გაბრიელ ქიქოძესთან ადგილი არა აქვს ასეთ უკიდურესობებს შემეცნების ობიექტის და შემეცნების სუბიექტის როლის გაგებაში, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ გაბრიელ ქიქოძე დგას მისი თანამედროვე მოწინავე მეცნიერ-მოდერნიზატორების დონეზე, უფრო მეტიც შემეცნების და ლოგიკის საკითხების მისეული გაგება ცოცხლად ეხმაურება საკითხებისადმი თანამედროვე მიდგომას. უდგება რა კრიტიკულად შემეცნებისა და ლოგიკის საკითხებზე მის თანამედროვე რუსეთსა და ევროპაში გავრცელებულ თეორიებს იგი თავის ფუნდამენტალურ ნაშრომში „ცდისეული ფსიქოლოგიის საფუძვლები“ ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ ჭეშმარიტება უმეტეს შემთხვევაში არის შედეგი საგანზე მრავალ შეხედულებათა შეჯერებისა და კამათისა, ერთ ცალკე აღებულ პიროვნებას, რაც არ უნდა განსწავლული და ნიჭიერი იყოს იგი არ შეუძლია ამა თუ იმ საკითხის მის ყოველმხრიობაში სრულყოფილად განხილვა (ქიქოძე, 1858: 228). თავისი ლოგიკური შემეცნებითი კონცეფციის გადმოცემას გაბრიელ ქიქოძე იწყებს მტკიცე რწმენით იმის შესახებ, რომ ადამიანის გარშემო არსებობს ობიექტური რეალობა.

იგი აღნიშნავს, რომ ჩვენ ურყევად გვწამს გარე სამყაროს ყოფიერება და ის, რომ შევისწავლით, ვიმეცნებთ გარედან საგნებს. ჩვენს გარეშე არსებულ მოვლენებს, განაგრძობს ქიქოძე, გააჩნიათ ძალა იმოქმედონ ჩვენს გრძნობათა ორგანოებზე და გამოიწვიონ მათში შთაბეჭდილებები. „ჩვენი შთაბეჭდილებები გარე საგანთა ჩვენზე ხემოქმედების ნაყოფია“ გ. ქიქოძე „ცდისეული ფსიქოლოგიის საფუძველი“ (ქიქოძე, 1858: 23).

„გარეგანი მიზეზი, რომელიც ჩვენში იწვევს შთაბეჭდილებებს, ნამდვილად არსებობს ბუნებაში. ასე, რომ არ იყოს იმულებული ვიქნებოდით გვემტკიცებინა, რომ შთაბეჭდილებებს ჩვენში ჩვენ თვითონ ვიწვევთ (ქიქოძე, 1858: 80).

„შეგრძნებებს აღნიშნავს ქიქოძე, ყოველგვარი ეჭვის გარეშე თავის მიზეზად გააჩნია ნამდვილი, რეალური ობიექტური მოვლენები, რომ არ იყოს ჰაერის ტალღისებური რხევები არ გვეცოდინებოდა სმენითი შეგრძნებები, რომ არ იყოს ატომები, რომლებს არც აქვთ უნარი იმოქმედონ ჩვენი ყნოსვის ორგანოზე არ გვექნებოდა სუნის შეგრძნება. ერთი სიტყვით ყველა ჩვენი შეგრძნება წარმოადგენს საგანთა ობიექტური თვისების შესწავლის შემეცნების შედეგს (ქიქოძე, 1858: 23). ამ სიტყვებიდან

ჩანს, რომ ქიქოძე შემეცნების მიზეზს, წყაროს, ხედავს ობიექტურ სინამდვილეში მარადიულ მატერიაში. მატერია აღნიშნავს ქიქოძე ამოღებულია მოსპობადი მოვლენების რიგიდან. თუ ჩვენ სინამდვილეში, განაგრძობს ქიქოძე, ვამჩნევთ ერთი რიგი მოვლენების მოსპობას და მათ ადგილზე სხვა მოვლენების წარმოშობა აღმოცენებას, ეს სრულიად არ ნიშნავს იმას, რომ ამ შემთხვევაში სრულიად ისპობა სხეულის შემადგენელი ნაწილები, სინამდვილეში ისპობა ყოფიერების კერძო გამოვლინებანი და არა მისი შინაარსი (ქიქოძე, 1858: 82). წინააღმდეგ ვულგარული მატერიალიზმისა, რომელსაც მეტად მკაცრად და სრულიად სამართლიანად აკრიტიკებს გაბრიელ ქიქოძე, ერთი მეორესაგან თვისობრივად განასხვავებს შემეცნების ობიექტს და შემეცნებელ სუბიექტს, გარე სამყაროს, როგორც შემეცნების ობიექტს ქიქოძე უპირისპირებს ადამიანში არსებულ სულიერ საწყისს, როგორც სინამდვილის შემეცნების საშუალებას. ადამიანში აღნიშნავს იგი, არსებობს მისი ორგანიზმისაგან სრულიად განსხვავებული საწყისი, ეს არის თავისი ბუნებით არამატერიალური არამედ იდეალური, საწყისი სუბსტანცია, რომელიც ადამიანში შეგრძნებებს ახორციელებს, ქიქოძის აზრით სრულიად განსხვავებულია ადამიანის ტვინისაგან და საერთოდ ადამიანის ორგანიზმისაგან. ეს არ არის მატერიალური სუბსტანცია არამედ სულიერი სუბსტანცია, რომლის ძირითად ძალას წარმოადგენს შეგრძნება (ქიქოძე, 1858: 85).

„სული არის არსება სრულიად არამსგავსი რაიმე მატერიალურისა“ (ქიქოძე, 1858: 33).

ამრიგად, გაბრიელ ქიქოძის თანახმად მატერია და სული ერთი მეორეს უკავშირდება, როგორც რაღაც ნივთობრივი თვალსაჩინო გარე შეგრძნებების ორგანოებით მისაწვდომი და რაღაც იდეალური, სულიერი, გრძნობებით მიუწვდომელი შემეცნებელი სუბიექტით. ამ შემთხვევაში ობიექტურ რეალობა გამოდის როგორც წყარო, გამოძვევი მიზეზი სულით, ანუ ცნობიერების შემეცნებით უნარებისა, „ყველაფერი რაც მოიპოვება შეგრძნების მეშვეობით წერს გაბრიელ ქიქოძე, წარმოადგენს მთელი ჩვენი შემეცნების მასალას“ „გ.ქიქოძის“ ცდისეური ფსიქოლოგიის საფუძვლები“ (ქიქოძე, 1858: 52).

„გაბრიელ ქიქოძე აღნიშნავს: „ადამიანი იბადება სულიერი უნარების გარეშე. ეს უნარები მასში თავიდან მხოლოდ პოტენციის სახით არსებობს და მათი გაეღვივა გამოვლინება ხდება ბავშვის დაბადებიდან რამდენიმე კვირის შემდეგ, რაც

იმით გამოიხატება, რომ ბავშვი იწვებს ყურადღების მიპყრობას სმენისა და სხვა გამაღიზიანებლებზე გ. ქიქოძის „ცდისეული ფსიქოლოგიის საფუძვლები“ (ქიქოძე, 1858: 53).

გაბრიელ ქიქოძე ობიექტურ რეალობას არ მიიჩნევს შემეცნების ერთადერთ საგნად. იგი მასში ხედავს შემეცნების მხოლოდ ერთ-ერთ წყაროს. შემეცნების საგნად გ.ქიქოძე მიიჩნევს ასევე ადამიანის სულიერ სამყაროს. „სულს, უნარი აქვს ყურადღება მიაქციოს და შეიმეცნოს თავისი საკუთარი მოქმედებანი. სულს უნარი შესწევს, საკუთარი ყოფიერება აქციოს თავისი მსჯელობისა და დასკვნების ობიექტად. სულის ეს მოქმედება არის ცნობიერების სხვანაირად თვითცნობიერება. განსხვავებას გ. ქიქოძე იმაში ხედავს, რომ ცნობიერება უმთავრესად არის ხილულ საგანთა შემეცნების სფერო, თვითცნობიერება კი ადამიანის შინაგანი სულიერი სამყაროს მოვლენათა შემეცნების სფერო „ცდისეული ფსიქოლოგიის საფუძვლები“ (ქიქოძე, 1858: 53).

გაბრიელ ქიქოძე თვლის, რომ ადამიანში სულიერი საწყისის არსებობას ადასტურებს ორი რამ, შემეცნება და შემოქმედება (ქიქოძე, 1858: 211). სულის მთავარ უნარს, მთავარ ფუნქციას წარმოადგენს შემეცნების უნარი, რაც უპირველესყოფლისა გამოიხატება შეგრძნებებში. შეგრძნებები წარმოადგენენ შემეცნების საწყისს. შეგრძნებები აღმოცენდებიან შთაბეჭდილებათა საფუძველზე. რაც შეეხება შთაბეჭდილებებს, ისინი თავისმხრივ წარმოადგენენ ადამიანის გრძნობის ორგანოებზე საგანთა და მოვლენათა ზემოქმედების შედეგს. გ.ქიქოძის აზრით ყოველგვარ შეგრძნებას სამი რამ განაპირობებს ფიზიკური მოვლენა ანუ გარეგანი მიზეზი, ფიზიოლოგიური შთაბეჭდილება ანუ ცვლილებანი, რასაც ადგილი აქვს სხეულის ორგანოებში და ბოლოს თითონ საკუთრივ შეგრძნება“ (ქიქოძე 1858: 251). „ჩვენი შეგრძნებები თავის მხრივ საწყის საფუძველს უქმნიან ჩვენს აზრებსა და განსჯას“ (ქიქოძე, 1858: 70,71).

სხეულის ყველა ნაწილი და ორგანო უშუალოდ შეეხება შთაბეჭდილებებს ადამიანის თავის ტვინს ნერვების საშუალებით. „ფიზიოლოგიამ ცხადად დაამტკიცა, რომ ყველა შთაბეჭდილება გადაეცემა ტვინს-იქიდან კი სულს (ქიქოძე, 1858: 55).

სულის შემეცნებითი უნარიდან ქიქოძეს გამოყავს სულის ქმედითი უნარი.

იგი ამტკიცებს, რომ ადამიანის სული, არის ენერგიული არსება, რომელიც თავის თავში მოიცავს განვითარების და სრულყოფილების ყველა პირობას.

ადამიანის სული იღებს შთაბეჭდილებებს არა მონურად, პასიურად, არამედ აქტიურად ზემოქმედებს მათზე, არკვევს მათ შესაბამისობას ერთი რიგი შთაბეჭდილებების მეშვეობით ამოწმებს სხვა შთაბეჭდილობათა სისწორეს (ქიქოძე, 1858: 59).

სული დაუსრულებლად სრულყოფილდება, ადამიანის აზროვნებას არ აქვს საზღვარი. გონება ყოველი ახალი შემეცნების შედეგად, გაუმადლარი ხდება, ყოველი ახალი აღმოჩენა სულში ხდება საფუძველი და სტიმული ახალი მეცნიერული წარმატებისა და აღმოჩენებისა. ის გარემოება, რომ სულის უნარები სუსტდება ადამიანის სიბერეში, სრულიად არ ეწინააღმდეგება აზრს იმის შესახებ, რომ სული უსაზღვროდ ვითარდება. სიბერეში სულის უნარების ერთგვარი დასუსტება გამოწვეულია იმით, რომ ადამიანის სხეულის ორგანოები, რომლებიც განიცდიან საგანთა ზემოქმედებას, იღებენ შთაბეჭდილებებს და აწოდებენ მათ ადამიანის ცენტრალურ ნერვულ სისტემას თავის ტვინს, რომელიც წარმოადგენს აზროვნების ორგანოს (ქიქოძე, 1858: 39).

ამრიგად ქიქოძის ზემოთ მოყვანილ მოსაზრებათა საფუძველზე აუცილებლობით გამოიყვანება დასკვნა, იმის შესახებ, რომ გ.ქიქოძის შეხედულებანი შემეცნებისა და ლოგიკის საკითხებში არ თავსდება ობიექტური იდეალიზმის შემეცნების თეორიის ჩარჩოებში, რომელიც გარკვეულად გამორიცხავს პიროვნების სუბიექტის აქტიურ შემოქმედებით როლს შემეცნების პროცესში, კიდევ უფრო მეტ დაპირისპირებაშია გ.ქიქოძის შეხედულებანი, ამ მხრივ ვულგარულ-მატერიალისტურ შემეცნების თეორიასთან, რომელიც სრულიად უარყოფს პიროვნების, შემეცნებლის სუბიექტის აქტიურ როლს შემეცნების პროცესში. გ.ქიქოძის წარმოდგენებში შემეცნებისა და ლოგიკის საკითხებზე გამორიცხულია აგრეთვე სუბიექტური იდეალიზმი, რომელშიაც მეტად გაზვიადებულია პიროვნების ანუ შემეცნებელი სუბიექტის როლი შემეცნების პროცესში.

აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ გ.ქიქოძის შეხედულებებში უკუგდებულია აგნოსტიციზმის ყოველგვარი სახე. ეს აზრი ნათლად დასტურდება გ.ქიქოძის მსჯელობებში იმის შესახებ, რომ „არ დაგვაიწივდეს, რომ საგნის დანახვა ხმის მოსმენა, იმას

ნიშნავს, რომ შევიმეცნოთ საგანი, ვიმსჯელოთ ფენომენზე, მოვლენაზე“.

„როცა მე ვეხები ხელით საგანთა სიმჭიდროვეს ან მათ ფიგურას, ამ შემთხვევაში გამოირიცხულია ყოველგვარი ეჭვი, იმის თაობაზე, რომ საგანი მისგან გამოწვეული შეგრძნება ერთმანეთთან სრულ შესაბამისობაშია“ (ქიქოძე, 1858: 17). არსებობენ მსჯელობები, ხაზს უსვამს გ. ქიქოძე, „რომლებიც თავისთავსში არ შეიცავენ მცდარობას ჩვენს გარეთ არსებული საგნის არსის მიმართ“ (ქიქოძე, 1858: 87).

ამრიგად, ქიქოძის აქ მოცემული მსჯელობიდან ნათლად ჩანს ის გარემოება, რომ მისი ავტორი უშვებს არა მარტო მოვლენების არამედ მათი არსის შემეცნების შესაძლებლობასაც. გ. ქიქოძის აზრით სულის ყოველი შემეცნებითი უნარი ემყარება შეგრძნებებს. „პირველჩანასახებს ჩვენი მომავალი შემეცნებისათვის წერს გ. ქიქოძე, ვიღებთ შეგრძნებებიდან“ (ქიქოძე, 1858: 88).

სწორედ შეგრძნებები აიძულებენ სულს გამოიჩინოს ყურადღება ამა თუ იმ მიმართულებით. შეგრძნების ღირებულება აღნიშნავს ქიქოძე, იმაშია, რომ ისინი ჩვენში აღძრავენ, იწვევენ ყურადღებას. ადამიანს, რომ დახურული ჰქონდეს შეგრძნებათა მიძღები ორგანოები განაგრძობს გ. ქიქოძე, მაშინ სული აღმოჩნდება გარკვეული მძინარე, მოვლემარ მდგომარეობაში და არაფერი გამოიწვევდა მასში ყურადღებას (ქიქოძე 1858: 55). სწორედ შეგრძნებები ხაზს უსვამს გ. ქიქოძე, აიძულებენ სულს იაზროვნოს, წარმოიდგინოს, მიმართოს ფანტაზიას იმსჯელოს, აკეთოს დასკვნები, შეიმუშაოს იდეები, ცნებები. გრძნობებით მიღწეული იწოდება იდეებად, წარმოდგენებად და ცნებებად. შეგრძნებები უბიძგებენ სულს, რათა მან შეიმუშაოს და შეინახოს ცნებები და საჭიროების შემთხვევაში ცდისეული აღქმის და თეორიული გააზრების საფუძველზე მათი მეშვეობით ჩამოაყალიბოს მატერიალური სამყაროს იდეალური სახე. სილის ყველა შემეცნებით უნარს გ. ქიქოძე ყოფს დაწყებით და შემდგომ ნაკლებად ზუსტ უფრო მეტად სრულ და უფრო მეტად ზუსტ სახეებად (ქიქოძე, 1858: 90).

სულის შემეცნებით დაწყებით უნარს გ. ქიქოძე მიაკუთვნებს შეგრძნებებს და მათ საფუძველზე აღმოცენებულ წარმოდგენებს, ხოლო მეტნაკლებად სრულ და ზუსტ შემეცნების

უნარად მიიჩნევს მსჯელობას, განსჯას, დასკვნას, ცნებას... სულის უნარებიდან ყველაზე ადრე აღმოცენდება შეგრძნება, ის წარმოადგენს ყველა სხვა შემეცნებითი უნარის საფუძველს.

მაგრამ გრძნობებს შეუძლიათ, ფიქრობს გ. ქიქოძე, ხშირად შეგვიყვანონ შეცდომაში თუ მათ არ აკონტროლებს, არ ამოწმებს განსჯა-აზროვნება გ.ქიქოძის „ცდისეული ფსიქოლოგიის საფუძვლები“. „წარმოდგენებშია გ ქიქოძის აზრით ჩანასახი ყოველგვარი მსჯელობისა“ (ქიქოძე, 1858: 55). ქიქოძის „ცდისეული ფსიქოლოგიის საფუძვლები“. ლოგიკური აზროვნების ისეთ ფორმა, როგორცაა მსჯელობა ნათელს და გააზრებულს ხდის, რაც მეტნაკლებად ცხადააა მოცემული წარმოდგენაში, ასწორებენ და აესებენ წარმოდგენით მასალას. წარმოდგენები შემეცნებითობით ძალას იძენენ მას შემდეგ, რაც მათ მსჯელობები ანაწევრებენ“ (ქიქოძე, 1858: 97). „გრძნობებით მოცემული შთაბეჭდილებანი გ. ქიქოძის აზრით ყოველთვის უნდა მოწმობდნენ და ანალიზირდებოდნენ გონებით“ (ქიქოძე, 1858: 93). ჩვენი წამოდგენები საგანზე, როგორც უშუალო შედეგები, ჩვენი შეგრძნებებისა ხშირად არიან მცდარი არასრული და არასაკმარისნი, „მაგრამ, როცა მას შეეხება გონება ისინი სწორდებიან, რაც მცდარია მასში ამოვარდება, და ჭეშმარიტი რჩება“ (ქიქოძე, 1858: 77). აღნიშნული მსჯელობიდან სრულიად ნათელი ხდება ის გარემოება, რომ იგი აქ მიუთითებს შემეცნების პროცესის ორ ძირითად საფეხურზე, როგორცაა ცოცხალი განჭვრეტა (შემეცნების პირველი საფეხური) და აბსტრაქციული აზროვნება (შემეცნების მეორე საფეხური). „ადამიანი მთელ თავის შემეცნებას იძენს ან ცდით ან გონებრივი გააზრებით“. ქიქოძის აზრით შემეცნების საფეხურებს შორის მჭიდრო ურთიერთკავშირი და ურთიერთგანპირობებულობაა, ისინი ერთმანეთის გარეშე არ ფუნქციონირებენ. „ყურადღება არის შემეცნებითი ძალის საწყისი, მოაცილეთ იგი სულს და ნახავთ, რომ იგი ვერანაირ შემეცნებას ვეღარ განახორციელებს“ (ქიქოძე, 1858: 189). ხაზს უსვამს რა შემეცნების აბსტრაქტული საფეხურის როლს იგი ამავე დროს მიუთითებს შემეცნების გრძნობადი საფეხურის დიდ მნიშვნელობაზე, მისი აზრით, რაც უფრო მაღალია ესა თუ ის საფეხური შემეცნებაში, მით უფრო მეტად მქლავდება მასში სულის ანუ შემეცნებელი სუბიექტის როლი.

განსჯა, აზროვნება, წერს გ. ქიქოძე, გამომდინარეობს ყურადღებიდან, ხოლო ეს უკანასკნელი თავის მხრივ გამომდინარეობს შეგრძნების უნარიდან. განსჯაში აზროვნებაში, როგორც ყურადღებაზე უფრო მაღალ საფეხურში კიდევ უფრო მეტი სიციხადით და ძალით ვლინდება სულის თავისუფლება და აქტივობა (ქიქოძე, 1858: 82).

ეხება რა შემეცნების უმაღლეს საფეხურს, აბსტრაქტულ აზროვნებას, ქიქოძე მის დახასიათებას იწყებს ლოგიკური აზროვნების ისეთი ფორმის ანალიზით, როგორცაა მსჯელობა. „მსჯელობა, როგორც გონების გამოვლინება და აზროვნების ფორმა ადგენს საგნებსა და მოვლენებს შორის არსებულ მსგავსებებს და განასხვავებს, დამოკიდებულებებს საგნებს შორის, საგნებსა და მათ თვისებებს შორის“ (ქიქოძე, 1858: 81). მისი აზრით, „ვინც უფრო სწრაფად და სწორად ადგენს საგანთა შორის მსგავსება-განსხვავებას, ის სჯის და აზროვნებს უკეთესად“ (ქიქოძე, 1858: 20).

მსჯელობა შეიძლება იყოს ჭეშმარიტი მაშინ, როცა მასში სწორადაა დადგენილი საგანთა და მოვლენათა შორის რეალურად არსებული ურთიერთობანი. მსჯელობა მაშინაა მცდარი, როცა მასში არასწორადაა მოცემული რეალურ საგანთა ნამდვილად არსებული ურთიერთმიმართებანი.

აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ გ. ქიქოძე არ მისდევს არისტოტელეს დროიდან დაიკვიდრებულ ერთგვარად მცდარ ტრადიციას. აზროვნების ფორმების დახასიათებას იწყებს არა ცნების განმარტებით, არამედ მსჯელობის დახასიათებით.

ტრადიციული ლოგიკის თანახმად, რაც დღესაც ძალაშია, აზროვნების ფორმების ანალიზი იწყება ცნების დახასიათებით, მას მოსდევს მსჯელობის და ბოლოს დასკვნის განხილვა. ასეთ შემთხვევაში გამოდის, თითქოს ცნება აბსტრაქტული აზროვნების ფორმებს შორის უმარტივესია და თითქოს მსჯელობა და დასკვნა მასზე უფრო მაღალი და რთულია. არადა საქმე პირიქითაა. ცნების მეშვეობით ხორციელდება სინამდვილეში არსებულ საგანთა და მოვლენათა არსში წვდომა, საგანთა არსებითი ნიშნების დადგენა, რაც სინამდვილის ლოგიკური გააზრების საწყის ეტაპზე კი არა, ამ გააზრების შედეგად და მის ბოლო საფეხურზე ხორციელდება. ამდენად საგულისხმოა და გასათვალისწინებელია ავტორის მიერ შემოთავაზებული აზროვნების ფორმების განხილვა-ანალიზის თანმიმდევრობა. რა თქმა უნდა, ლოგიკური აზროვნების ფორმების განხილვა უნდა დავიწყოთ

მსჯელობის დახასიათებით შემდეგ გადავიდეთ დასკვნაზე და ბოლოს მოვახდინოთ ცნების, როგორც აზროვნების უმაღლესი ფორმის ანალიზი.

ტრადიციული ლოგიკით დამკვიდრებული თანმიმდევრობა ერთგვარად აბუნდოვნებს კავშირს შემეცნების საფეხურებს შორის ქიქოძისეულ გაგებაში კი ეს კავშირი ნათლად და სრულყოფილად გამოხატული. იგი მსჯელობას ტრადიციული ლოგიკისგან განსხვავებით არ მიიჩნევს მხოლოდ ცნებათა შეერთება-შეპირისპირებად. ავტორის აზრით, მსჯელობა მჭიდროდაა დაკავშირებული შეგრძნებებთან, აღქმებთან და უპირველეს ყოვლისა წარმოდგენებთან, ანუ სინამდვილის შემეცნების პირველ საფეხურთან, მის ფორმებთან.

გაბრიელ ქიქოძე შემეცნების პირველი საფეხურის ისეთ ფორმაში, როგორცაა წარმოდგენა, ხედავს ყოველგვარი მსჯელობის საფუძველს და აღნიშნავს, რომ წარმოდგენაშია ყოველგვარი მსჯელობის ჩანასახი.

აგრძელებს რა მსჯელობის განხილვას, ქიქოძე აღნიშნავს, რომ „მსჯელობაში საგანს მიეწერება ან არ მიეწერება რაიმე თვისება, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ მსჯელობაში რაღაც დასტურდება ან არ დასტურდება, ანუ ყოველგვარი მსჯელობა ან დადებითია ან უარყოფითი“ (ქიქოძე, 1858: 99). გ. ქიქოძის მსჯელობებს აკავშირებს არა მხოლოდ წარმოდგენასთან, არამედ ხაზს უსვამს მის კავშირს ცნებებთან. მისი აზრით, მსჯელობებს, რომლებსაც უმეტესად კავშირი აქვთ წარმოდგენასთან, ნაკლები შემეცნებითი ღირებულებისანი არიან. უფრო მეტი ღირებულება გააჩნიათ ამ მხრივ მსჯელობებს, რომლებიც უმეტესად ემყარებიან ცნებებს, აბსტრაქტულ იდეებს ყველაზე მნიშვნელოვანი კეთილნაყოფიერი მოქმედებაა აბსტრაქცია, განყენება. ადამიანების მსჯელობათა უმეტესი ნაწილი დამყარებულია იდეებზე. სიტყვათა უმრავლესობა წარმოადგენს განყენებულ ცნებებს (ქიქოძე, 1858: 100).

გ. ქიქოძე განიხილავს რა ცნებას, მსჯელობას და დასკვნას, ამით იგი მიუთითებს იმ გარემოებაზე, რომ ცნებით კი არ იწყება შემეცნების აბსტრაქტული საფეხური, არამედ მთავრდება შემეცნების გარკვეული ეტაპი. ცნება შედეგია მთელი რიგი მსჯელობებისა და დასკვნებისა და ცოცხლად ეხმაურება აზროვნების ფორმათა შორის არსებულ კავშირ ურთიერთობის და ურთიერთგანპირობებულობის გაგებას თანამედროვე მეცნიერებაში.

ამის ერთ-ერთი დადასტურებაა აღნიშნულ საკითხზე მსოფლიოში კარგად ცნობილი დიდი ქართველი ლოგიკოსის კოტე ბაქრაძის მოსაზრებანი. ბაქრაძის აზრით, ცნება ყოველი მეცნიერების საბოლოო მიზანი და შედეგია. ცნება, როგორც შედეგი, რიგი მსჯელობებისა და დასკვნებისა, შემდგომში თვითონ ხდება ახალ მსჯელობათა და დასკვნათა შემადგენელი ნაწილი და ასე ვითარდება სინამდვილის შემეცნების პროცესი, ანუ ხორციელდება გადასვლა ერთი რიგის შედარებით ნაკლები სიღრმის არსიდან საგანთა უფრო სიღრმისეული არსის შემეცნებაზე. ქიქოძისა და ბაქრაძის მოსაზრებანი თითქმის იდენტურია იმ მხრივაც, რომ, როგორც ერთი, ისე მეორე მოაზროვნე, არ მიიჩნევენ მსჯელობას, როგორც მხოლოდ ცნებათა კავშირს, როგორც ერთი, ისე მეორეც, მსჯელობას გარკვეულწილად თვლის შეგრძნების აღქმისა და წარმოდგენის ნაყოფად. მეტი სიცხადისა და თვალსაჩინოებისათვის ჩვენ აქ გვსურს ერთი მეორის გვერდით მოვიტანოთ საკითხზე გ. ქიქოძისა და კ. ბაქრაძის გამონათქვამები:

გ. ქიქოძე:

„Судить о предмете значит что-либо ему приписать или отрывать от него, значит находить сходство и различие его с другими, или находить отношение одного предмета к другим“ (ქიქოძე, 1858: 95).

კ. ბაქრაძე:

„Сравнивая вещи и явления их свойства, связи отношения, мы познаем различие между ними так же, как их сходство все эти акты познания выражаются в первую очередь в суждениях“ (ბაქრაძე, 1948: 136).

ქიქოძის მოყვანილი გამონათქვამებიდან ნათლად ჩანს ის გარემოება, რომ მას მსჯელობა არ მიაჩნია მხოლოდ ცნებათა კავშირად, სუბიექტსა და პრედიკატის ურთიერთდამოკიდებულებად, ხაზს უსვამს იმ აზრს, რომ მსჯელობა საგანთა და მოვლენათა ურთიერთმიმართების მაჩვენებელია. რაც შეეხება კოტე ბაქრაძეს, ისიც ასევე თვლის, როგორც ქიქოძე, რომ მსჯელობაში პრედიკატი დასტურდება ან არ დასტურდება საგნის მიმართ და არა მსჯელობის სუბიექტის, როგორც ცნების მიმართ (ქიქოძე, 1858: 136) გამოდის რა ქიქოძის მსგავსად სწორი მოსაზრებიდან, რომ ცნება შედეგია მთელი რიგი მსჯელობებისა და დასკვნებისა, ბაქრაძე შესაძლებლად თვლის აზროვნების ფორმათა შესწავლის დაწყებას არა ცნებიდან, როგორც ეს ტრადიციულ ლოგიკაშია, არამედ მსჯელობიდან,

რაც ქიქოძეს განხორციელებული აქვს თავის ნაშრომში 1858 წელს. ამაშია ზოგიერთი იდენტური მომენტი და შეხების წერტილი ქიქოძისა და ბაქრაძის მოსაზრებებში. ეს გარემოება სრულ საფუძველს გვაძლევს დავასკვნათ, რომ ბევრი რამ გაბრიელ ქიქოძის მოსაზრებიდან დღესაც არ კარგავს თავის დიდი მნიშვნელობისა და ქართული ფილოსოფიური აზრის განვითარებაში გარადუვალ ღირებულებას.

განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს გაბრიელ ქიქოძის კრიტიკული დამოკიდებულება კანტის აპრიორიზმის მიმართ. აძლევს რა დიდ შეფასებას კანტს, როგორც დიდ გამოჩენილ მოაზროვნეს, რომელიც გაბრიელ ქიქოძის აზრით სხვებზე უკეთ ძლიერად და სწორად ხსნის შემეცნების პრობლემებს, გაბრიელ ქიქოძე ამავე დროს უკუაგდებს კანტის აპრიორულ თეორიას, რომლის მიხედვითაც თითქოს ცნობიერებაში იმთავითვე მოცემულია გარკვეული, ცდისაგან დამოუკიდებელი ცოდნა.

გაბრიელ ქიქოძე თვლის, რომ საყოველთაობისა და აუცილებლობის ნიშნები, რომლებითაც კანტი ახასიათებს მთელი რიგი მსჯელობების აპრიორულობას, სინამდვილეში არ მიუთითებს იმაზე, რომ ისინი ცდამდელი ხასიათისაა, „თუ ამ ნიშნებს მივიღებთ მხედველობაში, გაბრიელ ქიქოძის აზრით მოგვიწევს აშკარა ცდისეული მსჯელობების დიდი უმრავლესობა აპრიორულ ანუ ცდამდელ მსჯელობად მივიჩნიოთ“ (ქიქოძე, 1858: 139) გაბრიელ ქიქოძე ამტკიცებს, რომ საყოველთაობის და აუცილებლობის ნიშნები ახასიათებს მხოლოდ მარტივ მსჯელობებს, ანუ ისეთ მსჯელობებს, რომლებშიც შემასმენელი ანუ პრედიკატი არაფერ იმაზე ახალს არ გამოხატავს, რაც უკვე მოცემულია ქვემდებარეში, ანუ მსჯელობის სუბიექტში. კანტის მიხედვით გამოდის, რომ სწორედ ასეთი მსჯელობებია აპრიორული, ცდამდელი. გაბრიელ ქიქოძე ყველა ასეთ მსჯელობას ცდისეულ მსჯელობად თვლის.

აკრიტიკებს რა ანალიზურ და სინთეზურ მსჯელობებზე კანტის თეორიას, ქიქოძე წერს, რომ „ყოველგვარ მსჯელობაში მსჯელობის სუბიექტს მიეწერება მხოლოდ ის, რაც უკვე მოცემულია ჩვენს წარმოდგენაში ამ სუბიექტზე და რის აღმოჩენაც ხდება ამ წარმოდგენის ანალიზის შედეგად. ასეთ მსჯელობათა გვერდით კანტი იგონებს, გაბრიელ ქიქოძის აზრით რაღაც სხვა სინთეზურ მსჯელობებს, რომლებიც ანალიზური მსჯელობებიდან განსხვავდებიან იმით, რომ ასეთ

მსჯელობებში პრედიკატი გაუცხოებულია სუბიექტთან მიმართებაში, მიუხედავად იმისა, რომ კავშირშია მასთან „სინთეზური მსჯელობების ეს კანტისეული განსაზღვრება, თავისთავში აშკარა წინააღმდეგობრივია. ისეთი მსჯელობა, რომელშიც შემასმენელი, პრედიკატი სრულიად გაუცხოებულია ქვემდებარის ანუ მსჯელობის სუბიექტის მიმართ, არის მცდარი, არარსებული მსჯელობა. შესაძლებელ და ჭეშმარიტ მსჯელობაში სუბიექტსა და პრედიკატს შორის ყოველთვის უნდა იყოს ნამდვილი დამოკიდებულება, მსგავსება, იგივეობაც კი“ (ქიქოძე, 1858: 140). გაბრიელ ქიქოძის აზრით არსებობენ ისეთი მსჯელობები, რომლებშიც პრედიკატი გაუცხოებულია სუბიექტის მიმართ და ასეთი მსჯელობები უარყოფითი მსჯელობებია, დადებით მსჯელობებში კი მსგავსი რამ შეუძლებელია.

აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ გაბრიელ ქიქოძე ერთმანეთისგან არ გამოირიცხავს ისეთ ლოგიკურ მოქმედებას, როგორცაა ანალიზი და სინთეზი, მეტაფიზიკურად არ აზვიადებს რომელიმე მათგანს, არც წყვეტს მათ ობიექტური სინამდვილიდან, განიხილავს მათ მჭიდრო კავშირსა და ურთიერთგანპირობებულობაში. პირდაპირ მიუთითებს, რომ სინთეზი და ანალიზი წარმოადგენს სულის ანუ გონების ერთიან, მთლიან მოქმედებას... თუ დავიყვანთ და არ გავაანალიზებთ სხვადასხვა წარმოდგენებს, ჩვენ ვერ შევძლებთ შევადგინოთ მათზე რაიმე მსჯელობა“ (ქიქოძე, 1858: 142). შემეცნების პროცესში, ფიქრობს ქიქოძე, ანალიზს მოსდევს სინთეზი, როგორც მისი აუცილებელი მომენტი და არა საფუძველი რაიმე დამოუკიდებელი განცალკევებული მსჯელობებისა.

გაბრიელ ქიქოძის ზოგიერთი გამონათქვამი ანალიზისა და სინთეზის, ანალიზური და სინთეზური მეთოდების შესახებ გვაფიქრებინებს, რომ თითქოს იგი აზვიადებს ანალიზის როლს და უარყოფს სინთეზის მნიშვნელობას, „ერთადერთ მეთოდს, რაც გვასწავლა ბუნებამ ცხოვრების პირველი დღიდანვე, რითაც ჩვენ ვიძენთ, ვამრავლებთ და ვამოწმებთ მთელ ჩვენს შემეცნებას, წარმოადგენს ანალიზი. ამ აზრს ადასტურებს, განათლების მთელი ისტორია, ზუსტი საბუნებისმეტყველო და მათემატიკურ მეცნიერებათა წარმატებები, ყველა ისინი ამ წარმატებებში მკაცრ ანალიზს უნდა უმაღლოდეს“ (ქიქოძე, 1858: 145). გაბრიელ ქიქოძის ამ სიტყვებში, თითქოს მართლაც გაზვიადებულია ანალიზის როლი და უგულებელყოფილია სინთეზის მნიშვნელობა, მაგრამ სინამდვილეში ეს ასე არ არის.

გნოსეოლოგიურ შემეცნებით ასპექტში გაბრიელ ქიქოძე განიხილავს სინთეზს, როგორც ანალიზის აუცილებელ, თუმცა დაქვემდებარებულ მომენტს, ონტოლოგიურ ასპექტში კი სრულიად გამორიცხავს სინთეზს ანალიზისადმი დაქვემდებარებულობას, რაც ნათლად ჩანს ქვემოთმოყვანილ მის სიტყვებში: „შემოქმედმა უკვე მოაწყო ეს საუცხოო მანქანა ყველა მის ნაწილებში. მან უკვე მოახდინა სინთეზი, ჩვენ გვრჩება ანალიზის მოხდენის მოვალეობა” (ქიქოძე, 1858: 63).

მსჯელობის შემდეგ, როგორც უკვე იყო აღნიშნული, გაბრიელ ქიქოძე გადადის აზროვნების ისეთ ფორმის ანალიზზე, როგორცაა დასკვნა, დასკვნის უნარი, სხვა სიტყვებით დასაბუთების ხელოვნება, რაც აუცილებელია მეცნიერებაში. მის მიერ მიხნეულია სულის (ცნობიერების) შემეცნებითი უნარის გამოვლინებად, ადამიანის გონივრულობის გამომხატველად. გაბრიელ ქიქოძის აზრით, ყველა მეცნიერება თავის განვითარებას დასკვნის დასაბუთების უნარს უნდა უმაღლოდეს. სწორედ ამ უნარის მეშვეობითაა შესაძლებელი, ხაზს უსვამს გაბრიელ ქიქოძე, სინამდვილის განვითარების კანონების აღმოჩენა, მოვლენათა ახსნა. დასკვნა იძლევა შესაძლებლობას ერთი რიგი მოვლენების შესწავლის საფუძველზე ვიმსჯელოთ სხვა მოვლენათა შესაძლებლობის და სინამდვილის შესახებ.

გ. ქიქოძის განსაზღვრებით დასკვნა ეს არის მსჯელობათა სისტემა, რომელიც თავის თავში მალავს სხვა მსჯელობებს, უფრო ზუსტად დასკვნა წარმოადგენს ცხადი მსჯელობებიდან მათში დაფარული მსჯელობების გამოვლინებას. გამოყვანილი მსჯელობები ყოველთვის წარმოადგენენ რაღაც ახალს, ანუ დასკვნა აზროვნების ისეთი ფორმაა რომელსაც მივყავართ ახალ ცოდნასთან. ის აფართოვებს და აღრმავებს ჩვენს ცოდნას ჩვენს ირგვლივ არსებული მატერიალური სინამდვილის და ადამიანის სულიერი სამყაროს შესახებ.

მეცნიერებაში დასკვნის ყველაზე გაგრძელებულ სახეებად ქიქოძეს მიაჩნია დასკვნა მიზეზიდან შედეგზე და შედეგიდან მიზეზზე.

გაბრიელ ქიქოძის მოსაზრებებს ლოგიკის საკითხებზე ჩვენ დავამთავრებთ აზროვნებისა და მისი კანონების შესახებ ავტორისეული მსჯელობების განხილვით. იგი აზროვნებას განიხილავს როგორც ფართო, ისე ვიწრო გაგებით. ფართო გაგებით მასთან აზროვნების ცნება გულისხმობს ცნობიერებას საერთოდ და მოიცავს ყველა სულიერ-ფსიქიკურ გამოვლინებას.

ვიწრო სპეციფიკური გაგებით კი გაბრიელ ქიქოძე გულისხმობს შემეცნებით პროცესებს, რასაც ადგილი აქვს ცნობიერებაში, ანუ სამყაროს გრძნობადი და რაციონალური ათვისების ფორმებს.

„სიტყვა აზროვნება, არის ყველა სულიერი მოქმედების აღმნიშვნელი საერთო სახელი. ვიაზროვნოთ, ნიშნავს მივაქციოთ რამეს ყურადღება, ვიმსჯელოთ, ვიფიქროთ, ვაკეთოთ დასკვნები, შევიმუშაოთ ცნებები, გვქონდეს სურვილები, იმედები, ნებისყოფა, ერთი სიტყვით იაზროვნო ნიშნავს გამოავლინო სულის ყველა უნარი“ (ქიქოძე, 1858: 70). „აზროვნება ზოგადი გამოვლინებაა მთელი სულიერი შემოქმედებისა, კერძოდ კი აზროვნების ცნების ქვეშ უნდა ვიგულისხმოთ ცნობიერების მხოლოდ და მხოლოდ შემეცნებითი უნარები, ანუ წარმოდგენები, მსჯელობები დასკვნები და ასე შემდეგ“ (ქიქოძე 1858: 72). იგი აზროვნებას განიხილავს როგორც კანონზომიერ პროცესს, რომელიც ექვემდებარება ჯერ კიდევ არისტოტელეს მიერ შემუშავებულ სამ კანონს: იგივეობის, წინააღმდეგობის და გამორიცხული მესამის კანონს. ამ კანონებს შორის გაბრიელ ქიქოძის აზრით, მთავარია წინააღმდეგობის კანონი. ამ კანონების დაცვა, ფიქრობს ქიქოძე, უზრუნველყოფს ჩვენი აზროვნების სისწორის გარანტს. „აზროვნებას გააჩნია თავისი კანონები, თავისი ფორმები და წესები, რომლებსაც იგი აუცილებლობით ემორჩილება და მათგან გადახვევა ნიშნავს აზროვნებაში შეცდომების დაშვებას“ (ქიქოძე, 1858: 130). უმაღლესი ლოგიკური კანონი რითაც უნდა შემოწმდეს ნებისმიერი მსჯელობის ჭეშმარიტობა, რომელიც ავლენს ყველა იგივეობრივი მსჯელობის სისწორეს არის წინააღმდეგობის კანონი... მისი ფორმულაა: არ შეიძლება ერთსა და იმავე დროს ერთსა და იმავე საგნის მიმართ რაიმე კიდევაც ვამტკიცოთ და კიდევაც უარყოთ, ანუ არ შეიძლება ვთქვათ რომ ა არ არის ა. აზროვნების ყველა ეგრეთწოდებული კანონი წარმოადგენს წინააღმდეგობის კანონის სახესხვაობას. ა არის ა სხვანაირად ჩავარდებით წინააღმდეგობაში არ შეიძლება ვამტკიცოთ, რომ ა არის და არც არის ა. იგივე ეხება გამორიცხული მესამის კანონს. საგნის მიმართ ან რაიმე უნდა ვამტკიცოთ ან რაიმე უნდა უუარყოთ სხვა რამ ანუ მესამე გამორიცხულია. რადგან ეს იქნებოდა წინააღმდეგობის დაშვება“ (ქიქოძე, 1858: 149-150).

გაბრიელ ქიქოძე არაფერს ამბობს საკმაო საფუძვლის ლოგიკურ კანონზე, რაც იმის მაჩვენებელია, რომ მტკიცედ მისდევს არისტოტელეს გზას და არ აფიქსირებს მას, როგორც აბსტრაქტული აზროვნების კანონს.

დასკვნის სახით აღვნიშნავთ, რომ გადაჭარბებულია ქიქოძის აზრი იმის შესახებ, თითქოს ლოგიკის კანონების დაცვა აზრთა ჭეშმარიტების უტყუარი გარანტიაა. ჩვენი აზრით ამ კანონების დაცვა უპირველეს ყოვლისა გარანტიაა ჩვენი აზროვნების სისწორისა. რაც თავის მხრივ აუცილებელი, მაგრამ არასაკმარისი პირობაა ჭეშმარიტი აზროვნების განხორციელებისათვის. ჩვენი აზრით დასაზუსტებელია აგრეთვე ქიქოძის მტკიცება იმის შესახებ, რომ აზროვნების კანონების კვლევა ლოგიკის ამოცანაა, ლოგიკა თავის მხრივ ნაწილია ფსიქოლოგიისა, ასეთი გაგება საფუძველს აცდის ლოგიკას როგორც დამოუკიდებელ მეცნიერებას, რისი მტკიცებაც დაუშვებელია.

დასკვნა. გაბრიელ ქიქოძის მოძღვრება მისი საბუნებისმეტყველო, ფილოსოფიური, ონტოლოგიურ-გნოსეოლოგიური და ლოგიკური მოსაზრებანი არ თავსდება არც ობიექტური იდეალიზმის ჩარჩოებში, რომელიც უზომოდ აზვიადებს სამყაროს იდეალურ მხარეს, არც სუბიექტური იდეალიზმის თვასაზრისში, სადაც გადაჭარბებულადაა შეფასებული პიროვნების როლი. მითუმეტეს შეუსაბამოა გ. ქიქოძის მოძღვრება ვულგარულ-მეტაფიზიკურ, მჭვრეტელობით მატერიალიზთან, რომელშიც პიროვნებისა და იდეური საწყისის როლით თითქმის ნულამდეა დაყვანილი.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ბაქრაძე, 1951 – ბაქრაძე კ., ლოგიკა, თბ.1951.
გოგებაშვილი, 1954 – გოგებაშვილი ი., თხზ. ტ.3., თბ., 1954.
კელენჯერიძე, 1913 – კელენჯერიძე მ., გაბრიელ ეპისკოპოსი იმერეთისა, თბ., 1990.
ნიკოლეიშვილი, 1990 – გაბრიელ ეპისკოპოსი, თბ., 1990.
ტაბიძე, 1993 – ტაბიძე ო., გოგობერიშვილი ვ. გ. ქიქოძის ცდისეული ფსიქოლოგიის საფუძვლები (თარგმანი რუსულიდან), თბ., 1993.
ქიქოძე, 1858 – ქიქოძე გ., ცდისეული ფსიქოლოგიის საფუძვლები, კიევი, 1858.
ჭავჭავაძე, 1955 – ჭავჭავაძე ი., თხზ. ტ. 4, თბ., 1955.